

Erik Borgman, Iris Plessius en Mirjam van Reisen (eds.), ***In Liefde en Rechtvaardigheid. Het dagboek van Marga Klompé 1948-1949*** (Hilversum: Verloren, 2012, 165 pp., ISBN 9 789087 043322); Erik Borgman en Mirjam van Reisen (eds.), ***De verbeelding van Marga Klompé. Perspectieven op de toekomst*** (Zoetermeer: Klement, 2012, 255 pp., ISBN 978 90 8687 110 0).

Marga Klompé heeft nooit een autobiografie geschreven; volgens biograaf Gerard Mostert vond ze dergelijke geschriften uitingen van ijdelheid. Dagboeken daarentegen schreef ze wel. Er zijn politieke dagboeken, maar er is ook een persoonlijk dagboek, geschreven in het jaar 1948-1949. Dit was voor Klompé een belangrijk jaar, aangezien ze toen, als bijna 36-jarige, haar intree deed in de Tweede Kamer voor de KVP. Bovendien moest ze afscheid nemen van haar baan als lerares scheikunde bij haar geliefde meisjeslyceum *Mater Dei* en daarnaast was ze ook actief als vicevoorzitter van de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers en op internationaal politiek vlak, als vertegenwoordigster van het Nederlands Vrouwen Comité bij de Verenigde Naties. De biografie van Mostert besteedt reeds aandacht aan dit dagboek, maar het is verheugend dat het nu integraal is uitgegeven. Dezelfde redacteurs hebben ook een bundel uitgegeven met artikelen rond een gemeenschappelijk thema: *De verbeelding van Marga Klompé*. Hiermee wordt zowel het gedachtegoed van de hoofdpersoon zelf aangeduid als de wijze waarop er over Klompé door anderen wordt gedacht.

Tezamen vormen deze uitgaven waardevolle aanvullingen op de historiografie over Klompé, waarvan voornoemde biografie uit 2011 en het proefschrift van Mieke Aerts uit 1994, dat eveneens veel aandacht besteedt aan onze eerste vrouwelijke minister, de belangrijkste publicaties vormen. Aerts en Mostert negeren het katholieke geloof van Klompé allerminst, maar voor beiden staat het *genderaspect* en voor Mostert daarnaast ook de inhoud van Klompé's politiek centraal. Deze twee nieuwe uitgaven halen haar voortdurende religieuze inzet naar voren, zoals deze ook zichtbaar was in haar politieke denken en handelen.

Het was geen sinecure om het dagboek van Klompé uit te geven, aangezien haar handschrift moeilijk leesbaar is. Het is omlijst door enkele stukken, waaronder één van Erik Borgman en Iris Plessius dat ingaat op het dagboek zelf. Centrale thema's komen in dit artikel aan bod, zoals het belang van het katholiek geloof voor Klompé, haar werk

voor de mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties, haar vriendennetwerk en de zeldzame uitingen van persoonlijke emoties, die in dit dagboek te vinden zijn. Een theoretische reflectie op het dagboek is verder te vinden in de bundel over *De verbeelding van Marga Klompé*, waarin een artikel over dit thema van de hand van Plessius is opgenomen. Op basis van theoretische literatuur over egodocumenten betoogt ze dat de waarde van dagboeken ligt in het inkijkje dat ze geven in de persoonlijke meningen en visies van de auteur op gebeurtenissen en personen. Ze ziet het dagboek van Klompé als een spiegel voor de eigen opvattingen van de auteur, een invalshoek die vruchtbaar is en die zij niet als enige hanteert.

In een inleidend artikel bij het dagboek buigen Iris Plessius en Mirjam van Reisen zich kort over de vraag welke motivatie aan het dagboek ten grondslag lag. Hun conclusie dat het een dagboek voor privégebruik was (9 en 10), wordt aannemelijk in het licht van literatuur over dit onderwerp, bijvoorbeeld een artikel van de hand van Lynn Bloom in een bundel onder redactie van Suzanne Bunkers en Cynthia Huff over dagboeken van vrouwen uit 1966. Aan de hand van criteria als: in hoeverre geeft de auteur toelichting op gebeurtenissen en personen, probeert ze haar eigen overwegingen en handelingen toe te lichten en past ze analyse toe op zaken of personen, kan bepaald worden voor wie een auteur haar dagboek schreef, aldus Bloom. Als deze criteria negatief worden beantwoord kan vermoed worden dat een dagboek is geschreven voor privégebruik. Daarnaast is het aantal aangesneden onderwerpen bij een dagboek voor de publieke tribune vaak breder, inclusief uitgewerkte bespiegelingen over wat de auteur heeft gelezen en bedacht. Qua vorm valt op dat dagboeken voor privégebruik simpeler van opzet zijn – chronologisch in opbouw, zonder veel variatie, waar ‘publieke’ dagboeken een gevarieerder procedé toepassen, inclusief *flashbacks* en vooruitblikken en beklemtoning van onderwerpen meer dan van gebeurtenissen volgens een vast tijdstroomien.

Afgemeten aan deze criteria lijkt het dagboek van Klompé inderdaad voor eigen gebruik geschreven te zijn. Een veelheid van personen en gebeurtenissen passeert de revue in chronologische volgorde, vaak aangeduid in korte zinnen, zonder nadere toelichting. Onderwerpen die steeds terugkeren zijn de kwestie Indonesië, haar familie, haar vriend de priester Toon Ramselaar, fractieleider Romme, pater Beaufort en het werk voor de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties, haar vriendin Marie Anne Tellegen, directeur van het Kabinet der Koningin en voorzitter van het Nederlands Vrouwen Comité, de kwestie van de grenscorrecties na de Tweede Wereldoorlog, vrouwenorganisaties, het lyceum *Mater Dei* en afzonderlijke leerlingen. En vooral: de kerk en haar geloof; ze beschouwde zichzelf als ‘instrument’ in de hand van God en schreef dat ook regelmatig op; althans ze streefde ernaar een dergelijk instrument te zijn, maar twijfelde soms of ze dat ideaal wel waar kon maken (zie bijvoorbeeld 75 en 87). De titel van deze uitgave verwijst naar de notitie van Klompé aan het begin van haar dagboek dat ze hoopt ‘dat God mij de kracht geeft om mijzelf te blijven en in deze sfeer iets uit te dragen van de Liefde en de Rechtvaardigheid’ (29). Haar soms onverbloemd geuite meningen over bekende personen, zoals de mening van Romme die in februari 1949

(aankomend minister van Overzeese Gebiedsdelen ad interim) Van Maarseveen 'volkomen onbetrouwbaar' achtte (83), haar eigen mening over een etentje bij Hilda Verwey-Jonker 'met veel lawaai van kinderen. Erg vermoeiend' (93) en een 'lastige pater' (De Beaufort, 59), versterken het idee van een dagboek voor privé-gebruik. Plessius en Van Reisen merken terecht op dat het dagboek ook interessant is voor wat het niet vermeldt: er is nauwelijks aandacht voor het feit dat Klompé zich als vrouw in de mannenwereld van de politiek moest handhaven, hoewel ze wel veelvuldig melding maakt van haar participatie in netwerken van vrouwen. Deze observatie bevestigt het beeld bij Aerts en Mostert dat Klompé haar vrouwelijkheid niet benadrukte omdat dat voor een toenmalige politica als zwaktebod gold. Plessius en Van Reisen beschouwen als 'de grootste waarde' van het dagboek dat het zicht geeft op Klompé als 'een bezielde, maar tevens ook zoekende vrouw' (11).

Het omslag van de bundel over *De verbeelding van Marga Klompé* is een variatie op Andy Warhols veelkleurige portretten van de filmster Marilyn Monroe. De zes verschillend gekleurde portretten van Klompé benadrukken dat het beeld van deze politica en gelovige vrouw in veelkleurige variaties tot ons komt in verschillende perioden en vanuit verschillende generaties. Haar gedachtegoed wordt in diverse artikelen uiteengezet en er wordt gekeken in hoeverre haar denkbeelden ook richtinggevend zijn voor de vormgeving van een toekomstige samenleving. In een inleidend artikel wijzen de beide redacteuren Borgman en Van Reisen erop dat Marga Klompé net als Marilyn Monroe de status van een icoon heeft bereikt, waar de persoon van vlees en bloed achter verdwijnt. Geconstateerd moet worden dat de bundel deze status versterkt. Ik betrapte me al lezend erop dat ik soms dacht aan een heilige; een woord van kritiek valt zelden te lezen.

Dat neemt niet weg dat er diverse interessante en informatieve artikelen in deze bundel staan, waarbij voor historici de uitdieping van het religieuze gedachtegoed van Klompé, gerelateerd aan haar politieke wapenfeiten het meeste oplevert. Borgman analyseert het streven van Klompé naar politieke eenwording van (West-) Europa als een in haar ogen noodzakelijke roeping van christenen om tot samenwerking te komen, verantwoording te nemen voor elkaar en zwakkere staten te helpen. Staten zouden een deel van hun soevereiniteit moeten opgeven ten behoeve van dit hogere ideaal (61, 62); een hoogst actuele visie.

Arwin van Wilgenburg bespreekt de wijze waarop het denken en handelen van Klompé was ingebed in het katholiek-sociaal denken van na de Tweede Wereldoorlog. Hij is het niet eens met het vaker geuite bezwaar dat zij met de invoering van de Algemene Bijstandswet (1965) een breuk heeft teweeggebracht in het tot dan toe gehanteerde subsidiariteitsbeginsel, waardoor altijd veel ruimte was gelaten aan het particulier initiatief. Zij heeft dit beginsel juist mede helpen moderniseren, door de hulp van de overheid in te roepen om ieder individu een recht op een menswaardig bestaan te gunnen, volgens christelijke beginselen. Van Wilgenburg laat zien dat Klompé in haar beleidsvisie en optreden veel ontleende aan haar leermeester Carl Romme, bijvoorbeeld

de notie van 'instrument' van God op aarde te willen zijn (77), aan de diverse pauselijke sociale encyclieken en aan de wetenschappelijke reeks over het katholiek-sociaal denken van 1960-1965 *Welvaart, welzijn en geluk*. Hiermee toont Van Wilgenburg ongewild aan dat haar denken en handelen minder origineel waren dan de lezer van de bundel zou kunnen veronderstellen, gezien de gekozen opzet en gezien de inzet van zijn eigen artikel dat de 'eigenheid' van het politieke denken van Klompé wilde onderzoeken (70). Er zijn verder nog artikelen over 'Marga Klompé als gids bij de omgang met religieuze groeperingen' (Sophie van Bijsterveld) en over haar bijdrage aan de sociale zekerheid (Van Reisen); voorts 'Getuigen over Marga Klompé' (Kees Bos), 'De stichting Zorgcombinatie Marga Klompé als plaats van herinnering' (Gerrit Damhuis/Maddy Bovens), 'Marga Klompé van rolmodel tot stijlicoon' (Liesbeth Hoeven) en een afsluitend artikel van Borgman en Van Reisen.

Zowel de uitgave van het dagboek als de besproken bundel hebben mijn kennis en inzicht verbreed en verdiept, met name betreffende de religieuze inspiratie van Klompé, maar tevens mijn besef van de noodzaak van kritische distantie in historisch onderzoek aangescherpt.

Anneke Ribberink, Vrije Universiteit Amsterdam